

11. Bioinformatika a proteiny II

David Potěšil

Core Facility – Proteomics

CEITEC-MU

Masaryk University

Kamenice 5, A2

phone: +420 54949 7304

email: david.potesil@ceitec.muni.cz

Proteomika, Podzim 2012

Obsah přednášky

1. **Co je to bioinformatika?**
2. **Evoluce proteinů, proteinové domény**
3. **Biologické sítě**
4. **Příklad využití bioinformatických nástrojů**

1. Co je to bioinformatika?

Co představuje „bioinformatika“?

- **vícero názorů...¹**

- **Bioinformatics is conceptualizing biology in terms of macromolecules** (in the sense of physical-chemistry) and, then, applying “informatics” techniques (derived from disciplines such as applied math, computer science, and statistics) to understand and organize the information associated with these molecules, on a large scale. (Luscombe, 2001, p. 346)
- **The mathematical, statistical and computing methods that aim to solve biological problems using DNA and amino acid sequences and related information.** (Tekaiia, n.d.)
- **Bioinformatics is the field of science in which biology, computer science, and information technology merge to form a single discipline.** The ultimate goal of the field is to enable the discovery of new biological insights as well as to create a global perspective from which unifying principles in biology can be discerned. (National Center for Biotechnology Information, n.d.)
- **Computational biology is not a “field”, but an “approach” involving the use of computers to study biological processes** and hence it is an area as diverse as biology itself. (Schulte, n.d.)
- **Biomedical informatics is the science underlying the acquisition, maintenance, retrieval and application of biomedical knowledge and information to improve patient care, medical education and health sciences research.** (Friedman, n.d.)

1. Fenstermacher, D. Introduction to bioinformatics. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* **56**, 440–446 (2005).

Co představuje „bioinformatika“? (2)

- „The enormous amount of data gathered by biologists – and the need to interpret it – requires tools that are in the realm of computer science. Thus, bioinformatics.“²
- studium metod pro uchování, zpětné vyvolání a analýzu biologických dat
 - sekvence nukleových kyselin (NK) a proteinů
 - proteinové struktury
 - funkce proteinů
 - metabolické a regulační dráhy („pathways“)
 - molekulární interakce (např. protein-protein, protein-NK, NK-NK)

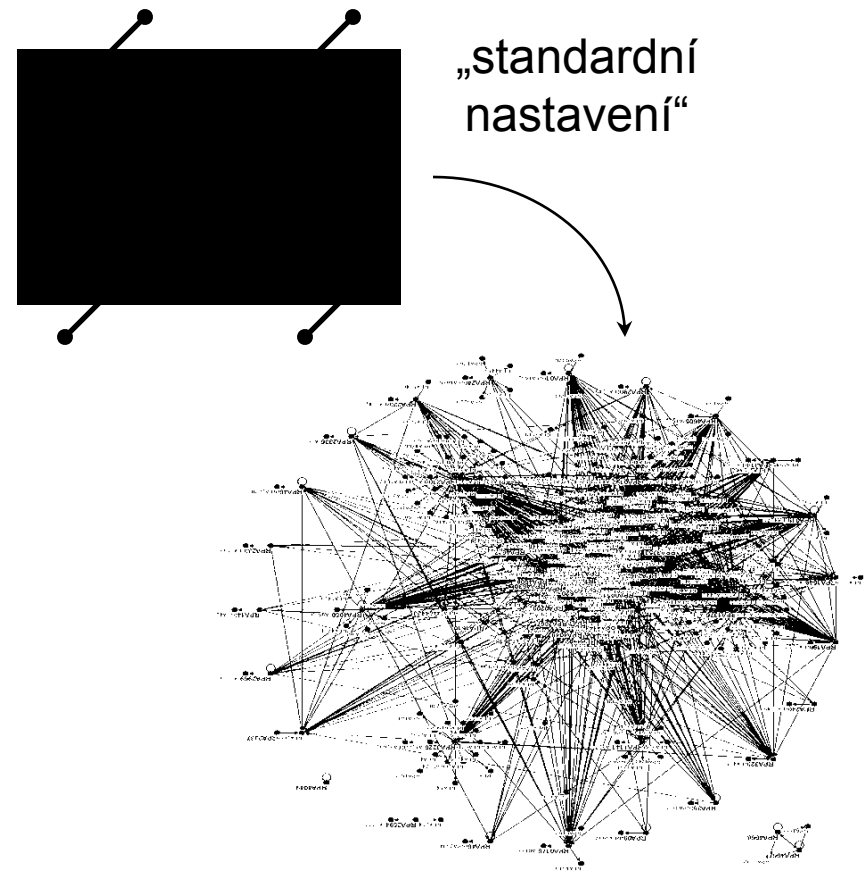
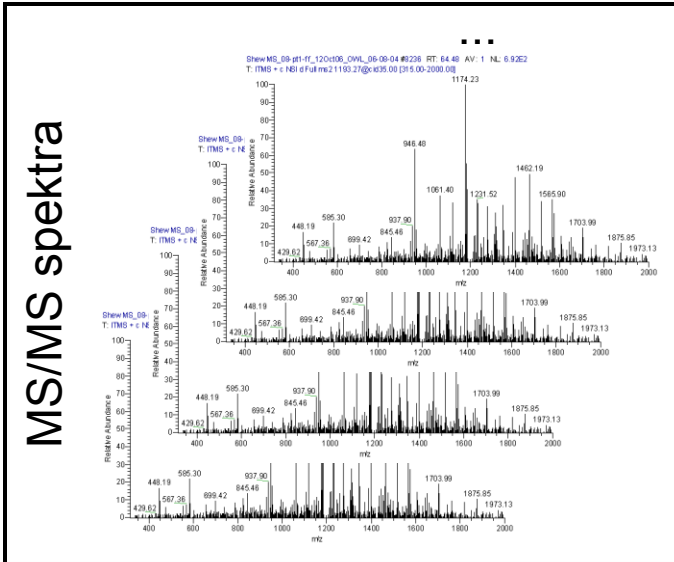
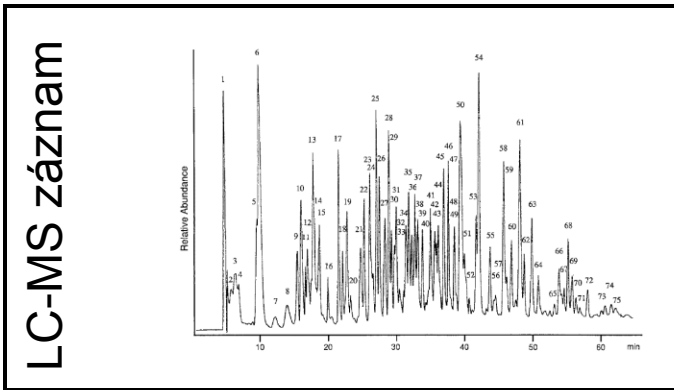

Příbuzné disciplíny

- **„data mining“**
 - analýza dat z různých perspektiv a „dolování“ shrnujících (zobecněných) informací
- **matematická a teoretická biologie**
 - matematická reprezentace, zpracování a modelování biol. procesů
- **lékařská informatika**
 - tvorba databáze medicínských informací a jejich další využití
- **biostatistika**
 - aplikace a vývoj statistických metod pro řešení biologických a klinických problémů
- **častý překryv s těmito i s dalšími obory (záleží na konkrétní aplikaci)**

Příklad využití bioinformatických nástrojů

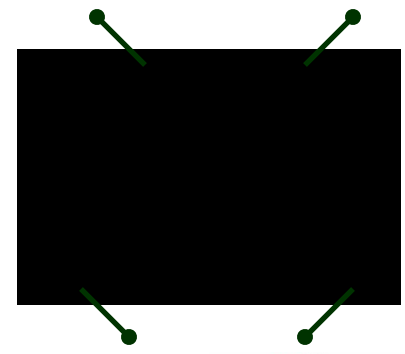
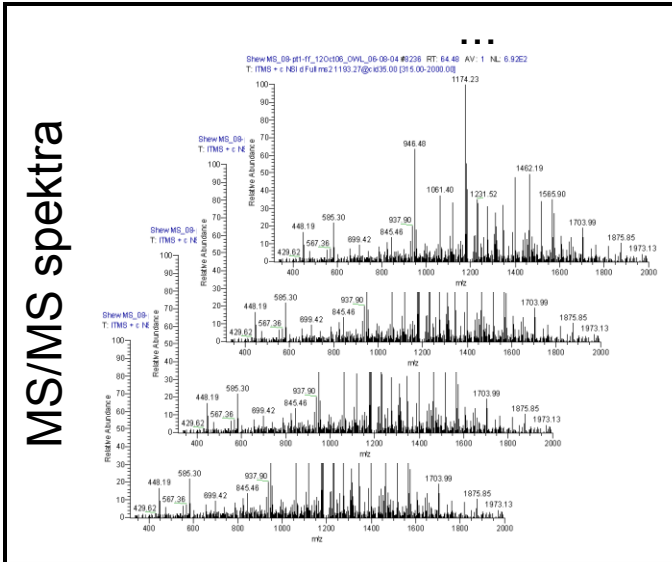
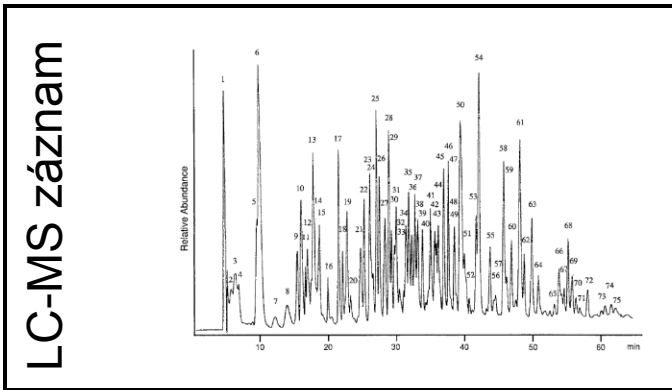
- protein-protein interakce založené na datech z hmotnostní spektrometrie spojené s kapalinovou chromatografií (LC-MS analýza peptidů)

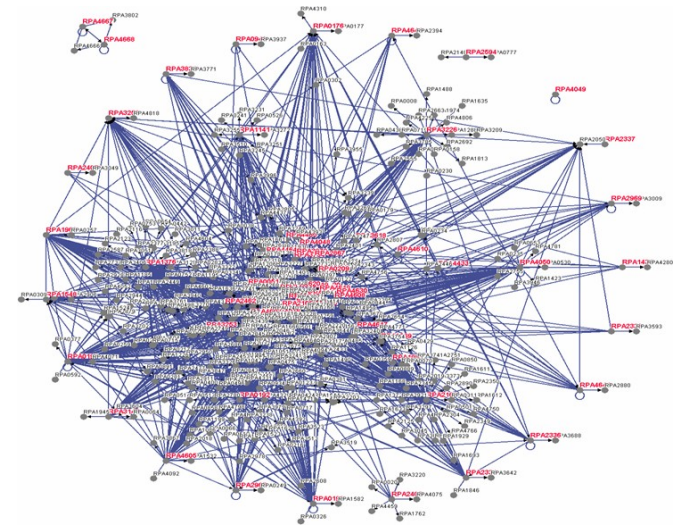
protein-protein interakční síť ?
závěry z analýze této sítě?

Příklad využití bioinformatických nástrojů

- protein-protein interakce založené na datech z hmotnostní spektrometrie spojené s kapalinovou chromatografií (LC-MS analýza peptidů)

vstupům
přízpusobené
nastavení

protein-protein interakční síť
analýza sítě: úloha proteinu A z jeho interakcí

2. Evoluce proteinů, proteinové domény

Jedna z prvních aplikací bioinformatiky

– srovnání primárních sekvencí (homologie)

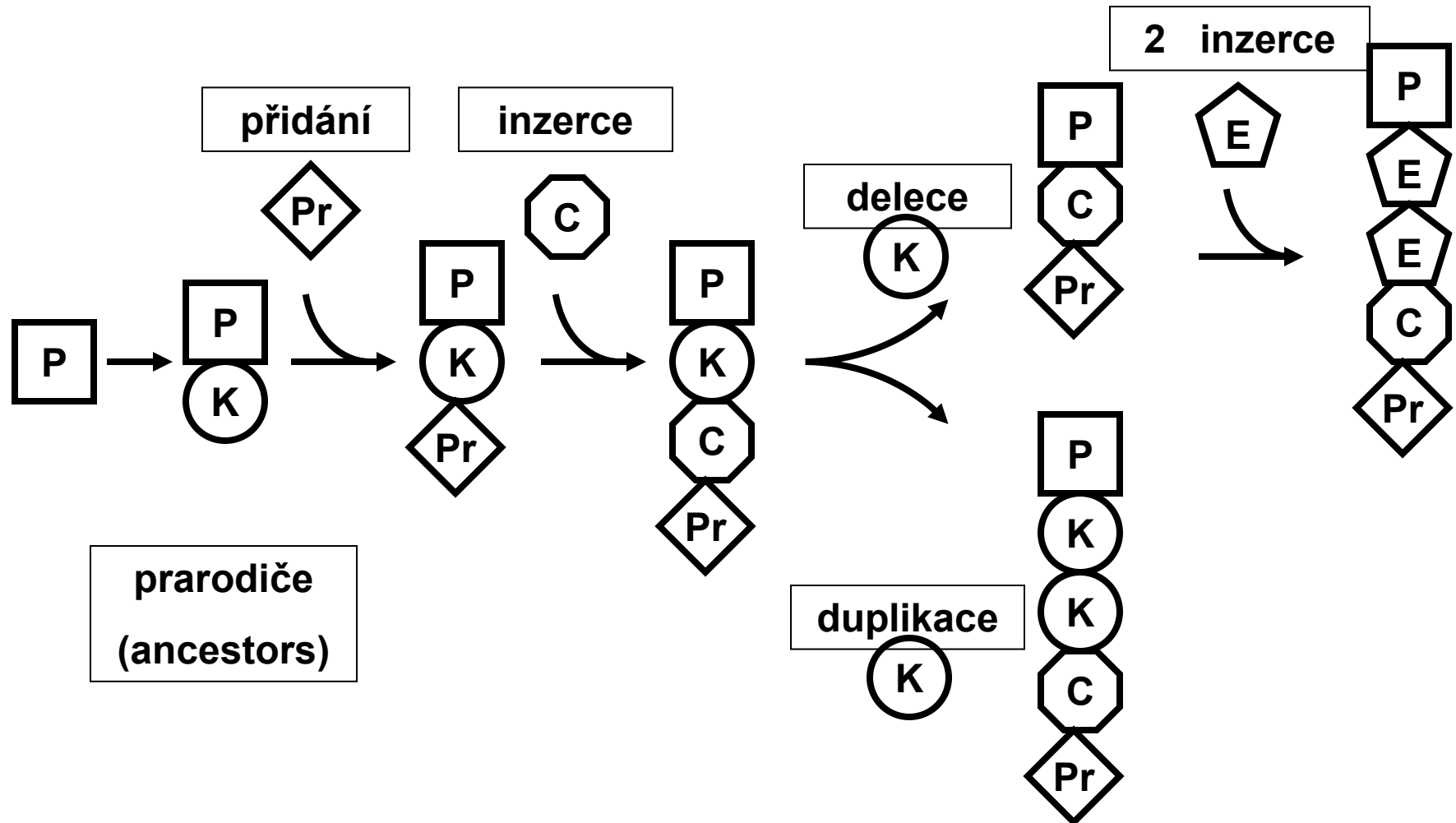
- **BLAST – Basic Local Alignment Search Tool**
- **proč srovnávat primární sekvence?**
 - podobnost v primární sekvenci proteinů
 - ⇒ podobnost ve struktuře proteinů
 - ⇒ **podobnost ve funkci proteinů...**

Není tak jednoduché...

Proteinová evoluce a proteinové domény

- **proteinová doména = nezávislá strukturní, funkční a evoluční jednotka**
- **2/3 proteinů jednobuněčných a 80% proteinů mnohobuněčných organizmů je složených z více domén**
- **vznik „nových“ proteinů (proteinová, molekulární evoluce)**
 - **kombinace, duplikace, divergence stávajících domén (na úrovni genů)**
 - **kombinace/duplikace/změna domén ⇒ často odlišná funkce proteinu**
 - změna struktury, spolupráce se sousedními doménami...
 - jednodoménové proteiny, stejná doména: ~67% šance na podobnou funkci
 - dvoudoménový protein, 1 stejná doména: ~35% šance na podobnou funkci
 - **v průběhu evoluce dále nastávaly mutace v duplikovaných či zkombinovaných doménách často se zachováním strukturní podobnosti ⇒ sekvenčně odlišné, strukturně podobné**

Proteinová evoluce a proteinové domény – příklad

proteinová evoluce v čase a událostech

Doménové superrodiny a rodiny („superfamilies“, „families“)

- **proteinové domény je možné klastrovat na základě podobnosti**
- **podobnost možná na více úrovních**
 - **sekvenční podobnost** (primární struktura proteinu/domény)
 - **strukturální podobnost** (sekundární a terciární struktura proteinu/domény)
 - **funkční podobnost** (nezávislá na sekvenční a strukturní podobnosti)
- **doménové superrodiny a rodiny a podobnost**
 - **strukturní, funkční podobnost \Rightarrow doménová superrodina**
 - stejní proteinoví prarodiče, evolučně starší (mutace sekvence)
 - **sekvenční podobnost \Rightarrow doménová rodina**
 - evolučně mladší

Hlavní zdroje pro klasifikaci domén

- **klasifikace domén do superrodin a rodin**
- **SCOP („Structural Classification Of Proteins“)**
 - <http://scop.mrc-lmb.cam.ac.uk/scop/>
- **CATH („Class, Architecture, Topology, Homologous Superfamily“)**
 - <http://www.cathdb.info/>
- **čerpají známé proteinové sekvence z Protein Data Bank (PDB)**
- **zpracovávanou jednotkou je proteinová „doména“**

Proteinové rodiny a superrodiny

- **obdobně jako u proteinových domén**
 - **častější klastrování na základě „sekvenční podobnosti“** (převážně „multiple sequence alignment“ algoritmy) \Rightarrow „sequence signatures“
 - **využití primárních sekvencí proteinů ve zvolené databázi**
- **při klastrování je možno zvažovat různé části proteinu**
 - funkční místa proteinu
 - funkční konzervativní motivy
 - funkční domény
 - strukturní domény
- **proteinová rodina = „sekvenčně podobné“ proteiny**
- **proteinová superrodina = evolučně spjaté proteinové rodiny (není nutná sekvenční podobnost) – souhrn proteinů v evolučně spjatých prot. rodinách**

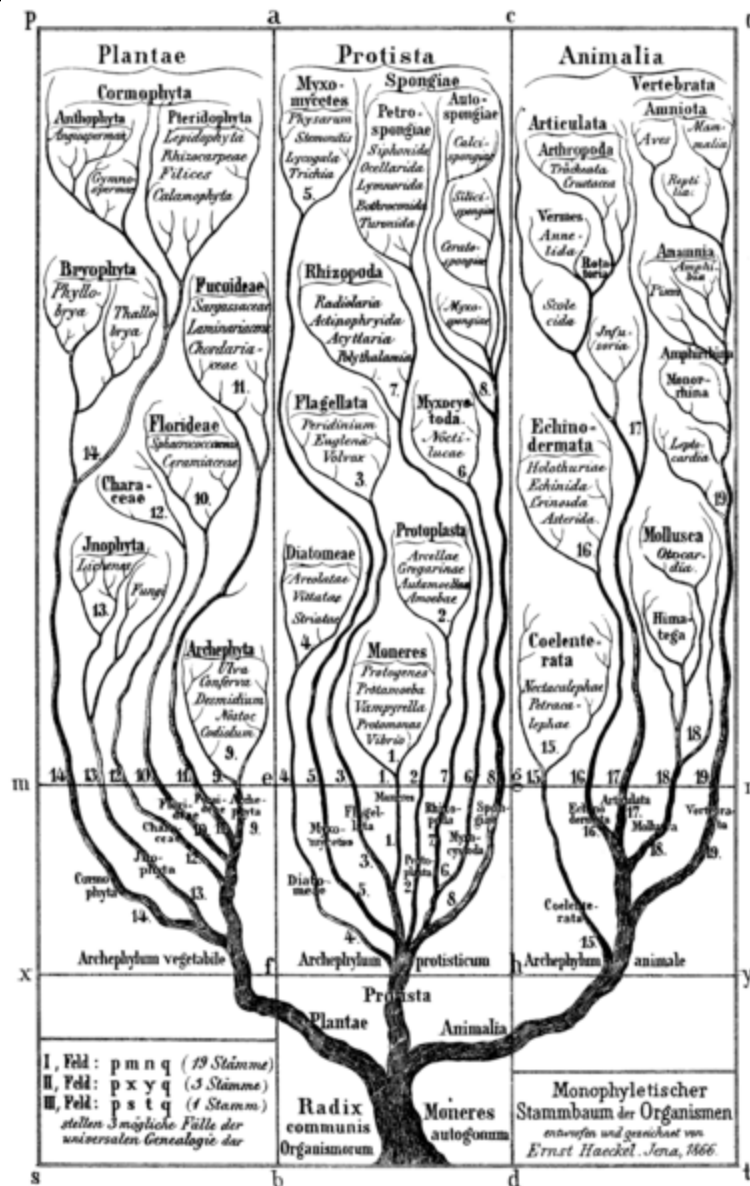
Proteinové rodiny a superrodiny – online zdroje

- **různé databáze proteinových rodin a superrodin (viz. dále)**
 - **používají různé cílové proteinové databáze (primární sekvence)**
 - UniProtKB (SwissProt a TrEMBL)
 - NCBI RefSeq
 - proteinové databáze pro vybrané kompletně osekvenované organismy
 - ...
 - **používají různé části proteinu pro predikci rodin/superrodin**
- **integrální zdroje**
 - sbírají informace z více zdrojů a prezentují na jediném místě
 - **InterPro**
 - **CDD**

Bioinformatics tool/URL	Database source	Clustering method	Cluster information based on	Protein families or signatures
Signature databases				
ProtClustDB Dec 2 2010/ http://www.ncbi.nlm.nih.gov/proteinclusters	NCBI RefSeq	Clique based	Functional domains	627757, 10885 (curated)
Pfam 25.0/ http://pfam.sanger.ac.uk/	UniProtKB	HMMs	Functional domains	12273 (Pfam-A)
PROSITE 20.68/ http://expasy.org/prosite/	UniProtKB	Patterns, profiles	Functional sites	1598
PRINTS 41.1/ http://www.bioinf.manchester.ac.uk/dbbrowser/PRINTS/index.php	UniProtK	Fingerprints	Functional conserved motifs	2050
ProDom 2006.1/CG267/ http://prodom.prabi.fr/prodom/current/html/home.php	UniProtKB/267 completed genomes (one from plants)	MKDOM2	Functional domains	574656/301126
SMART 6.1/ http://smart.embl-heidelberg.de/	UniProtKB/760 completed genomes (one from plants)	HMMs	Functional domains	895
TIGRFAMs 10.0/ http://www.jcvi.org/cms/research/projects/tigrfams/overview/	UniProtKB	HMMs	Functional domains	4025
PIRSF 2.74/ http://pir.georgetown.edu/pirwww/dbinfo/pirsf.shtml	UniProtKB	HMMs	Functional domains	3248 (curated)
SUPERFAMILY 1.75/ http://supfam.cs.bris.ac.uk/SUPERFAMILY/	1452 completed genomes (27 from plants)/UniProtKB/PDB	HMMs	SCOP domains	2019
GENE3D 10.0.0/ http://gene3d.biochem.ucl.ac.uk/Gene3D/	1867 completed genomes	HMMs	CATH domains	2549
PANTHER 7.0/ http://www.pantherdb.org/	48 completed genomes (three from plants)	HMMs	Functional domains	6594
Integrative signature databases				
InterPro 31.0/ http://www.ebi.ac.uk/interpro/	UniProtKB	Signature integration	Gene3D, HAMAP, PANTHER, Pfam, PIRSF, PRINTS, ProDom, PROSITE, SMART, SUPERFAMILY, TIGRFAMs signatures	21185
CDD 2.26/ http://www.ncbi.nlm.nih.gov/Structure/cdd/cdd.shtml	NCBI Database	PSSMs	NCBI-curated domains, Pfam, SMART, COGs, ProtClustDB signatures	41593

Fylogenetická podobnost

- fylogenetika
 - studuje evoluční vztah organismů
 - používá molekulární sekvenování a morfologická data
 - ⇒ evoluční vývoj organismů
 - ⇒ fylogenetický strom
- změny v dědičné informaci v průběhu evoluce
 - ⇒ organizmy evolučně blíže
 - ⇒ proteiny sekvenčně blíže

fylogenetický strom - Haeckel (1866)

Fylogenetická podobnost – organizmy s nezveřejněným genomem

- **použití dostupných informací pro evolučně co nejbližší organizmy**
- **při studiu pomocí hmotnostní spektrometrie (MS)**
 - MS běžně vychází ze známých proteinových sekvencí pro organizmy se známým genomem...
- **použití EST databáze („expression sequence tags“)**
 - většinou nekompletní úseky cDNA/mRNA (exprimovaných genů)
 - sekvenční data relativně nízké kvality („single pass“ sekvenace)
 - lze přepsat do aminokyselinové sekvence
- **de novo sekvenace/identifikace peptidů (z MS/MS spektra se přímo určí možný peptid)**
 - **Blast de novo peptidů** proti zvolené databázi (omezená taxonomie)

3. Biologické sítě

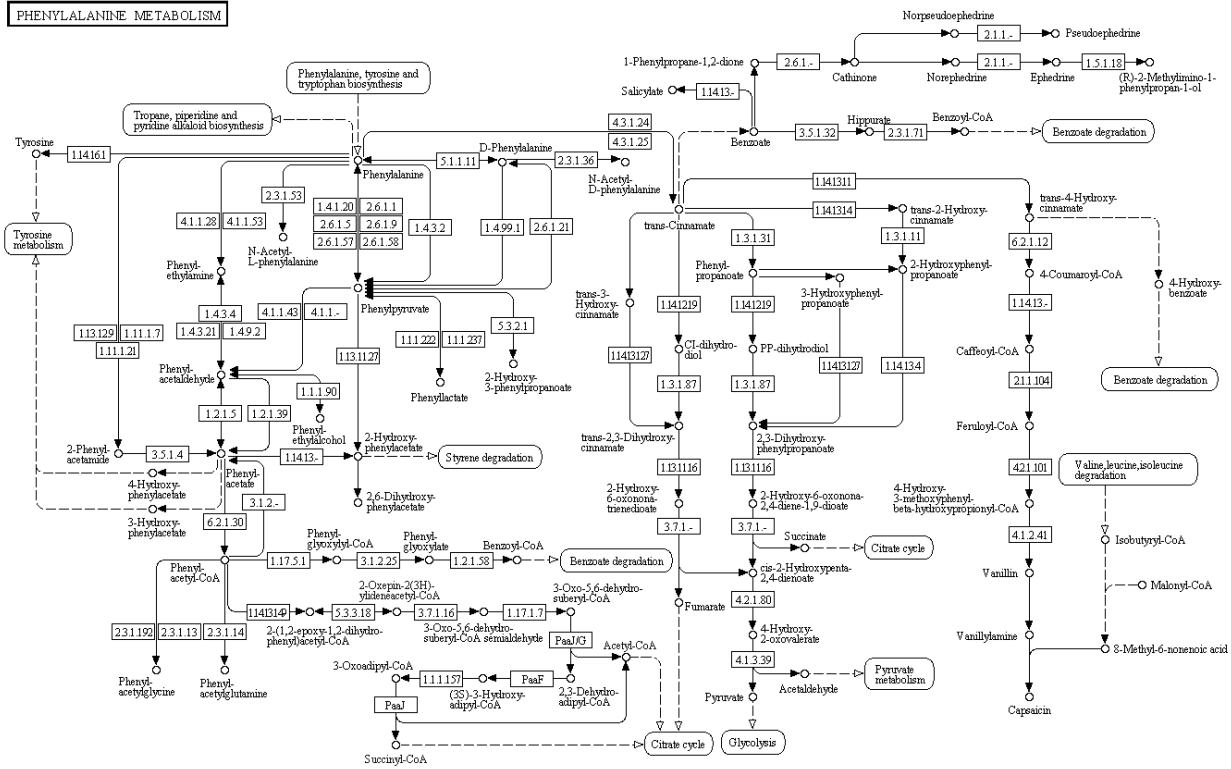
Biologické sítě

- **snaha o zachycení celého světa pomocí jeho jednotlivých složek („nodes“) a vztahů mezi nimi („edges“) – vytváření sítí („networks“)**
 - prvopočátky již v 18. století...
- **biologická síť = sada molekul (např. proteinů, geny, metabolity = „nodes“) propojených pomocí definovaných, funkčních vztahů (např. protein-protein interakce = „edges“)**

Biologické sítě – příklady

- **metabolické dráhy („metabolic pathways“)**
 - spojují proteiny skrze produkty a reaktanty
 - produkt jednoho = substrát druhého
 - např.; např. KEGG; WikiPathways

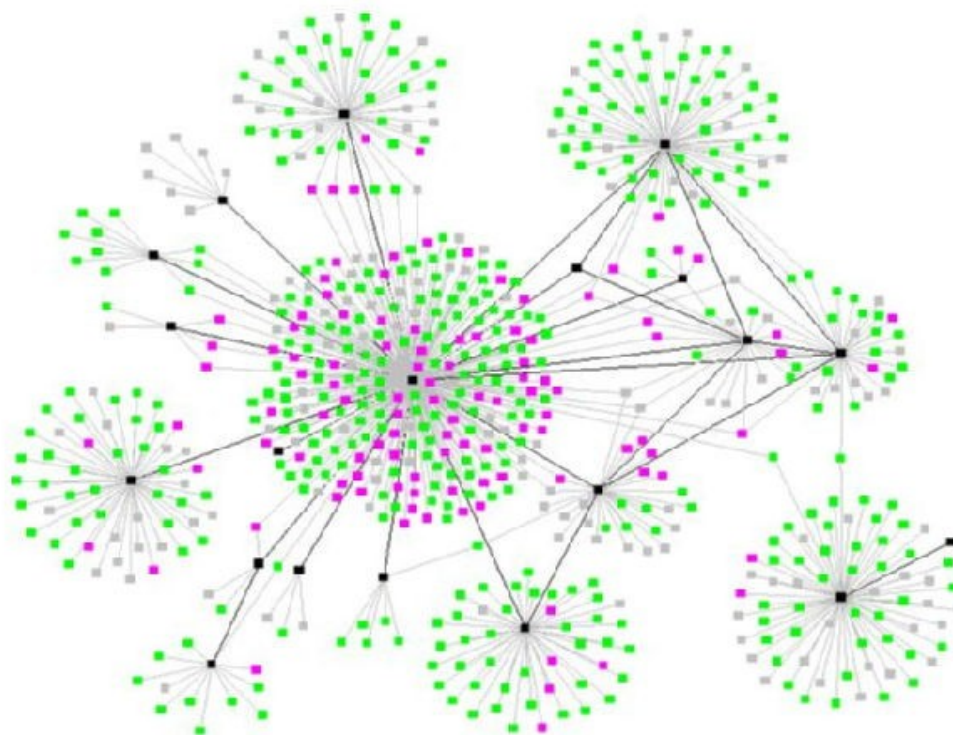
PHENYLALANINE METABOLISM

část metabolické sítě –
metabolismus Phe (KEGG)

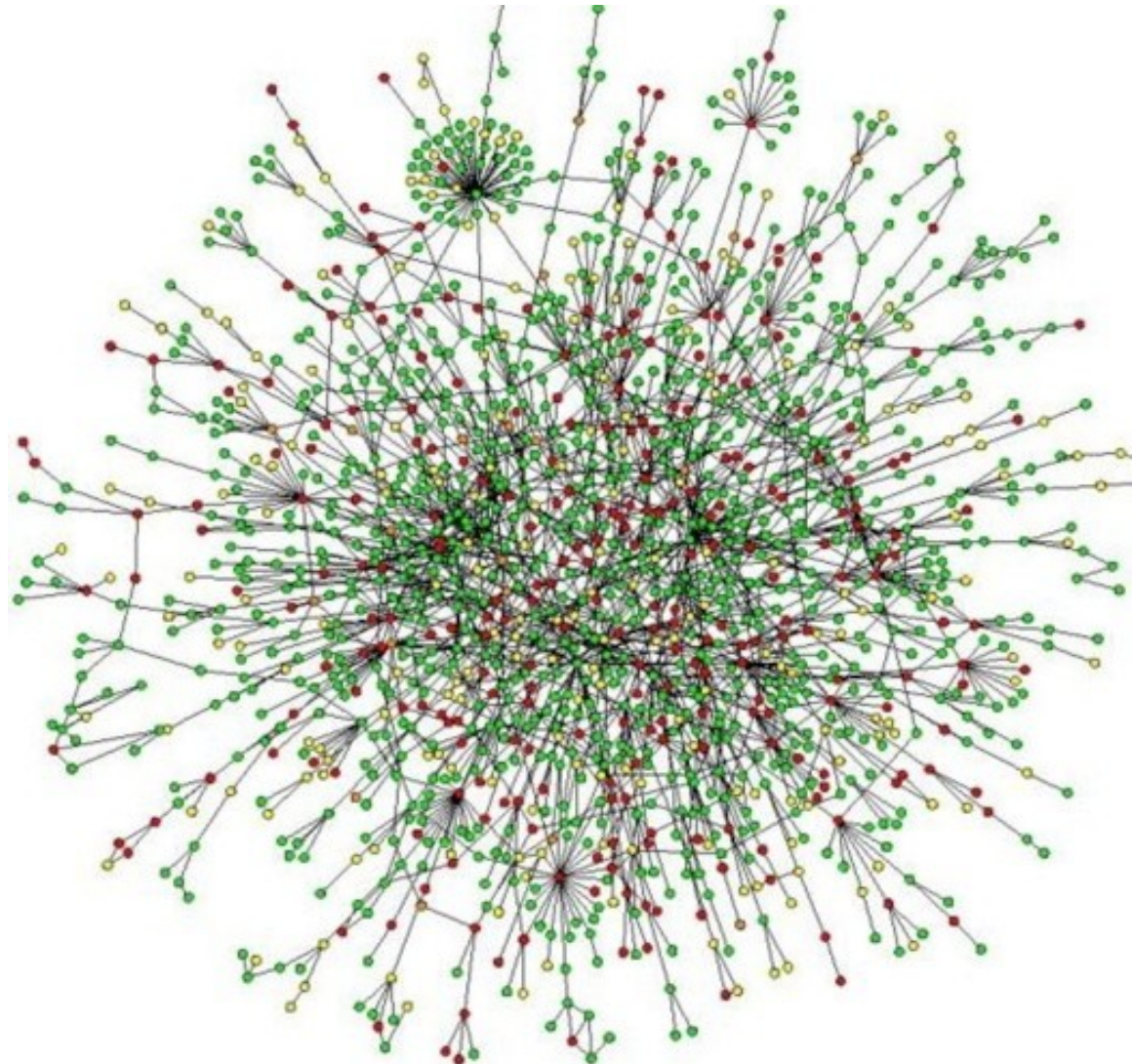
Biologické sítě – příklady (2)

- **sítě regulace genů („gene regulatory networks“; „DNA-protein interaction networks“)**
 - **transkripční vztah mezi dvěma proteiny**
 - **jeden protein ovlivňuje expresi genu druhého proteinu**

Biologické sítě – příklady (3)

- **protein-protein fyzické interakce – ze sítě samotné není přímá informace o významu dané interakce...**
 - **příklady databází**
 - MINT
 - DIP
 - BioGRID
 - STRING
 - ...

Biologické sítě – příklady (4)

- **proteiny anotované do stejné kategorie genové ontologie (GO) – viz. dále**
 - **proteiny přítomné ve stejné GO kategorii mají společné**
 - **a) lokalizaci v buňce** (např. jaderná membrána)
 - **b) molekulární funkci** (např. vazba iontů Ca)
 - **c) biologický proces, ve kterém participují** (např. metabolismus Ca)

(dle příslušného GO termínu, vysvětleno dále...)

3. Biologické sítě

Biologické ontologie, KEGG

Biologické ontologie

- **ontologie = systém kategorií (termínů; „terms“) do kterých jsou zařazeny jednotlivé informační jednotky, spolu s jejich vlastnostmi a vztahy**
- **biologické ontologie – příklady**
 - **proteiny („gene products“) – genová ontologie (GO)...**
 - **průběh buněčného dělení („Cell Cycle Ontology“)**
 - **vývoj rostliny *A. thaliana* („Arabidopsis development“)**
 - **stále živý proces úprav/oprav/doplnění ontologií; není statické**
- **OLS – „Ontology Lookup Service“**
 - **<http://www.ebi.ac.uk/ontology-lookup/>**
 - **jednotný přístup k více ontologiím**
 - **možnost procházet celé ontologie, případně vyhledávat termíny**

Genová ontologie (GO)

- **nejvíce rozpracovaná biologická ontologie**
 - jak co do počtu termínů, tak co do počtu anotovaných položek (proteinů)
- **společné termíny pro všechny organizmy**
- **<http://www.geneontology.org/> + AmiGO prohlížeč (online, offline)**
- **tři GO domény**
 - **buněčná komponenta („cellular component“)**
 - informace o buněčné lokalizaci proteinu
 - **molekulární funkce („molecular function“)**
 - informace o funkci proteinu
 - **biologický proces („biological process“)**
 - informace o procesech, kterých se protein účastní
- **GO Slims (podmnožina GO termínů; organizmus, specifická aplikace, ...)**

Genová ontologie (GO) (2)

- kde se berou data pro GO?
 - každá anotace obsahuje informaci o svém původu – „evidence code“
 - A) manuálně přiřazené správcem/kurátorem („curator“)
 - „experimental evidence codes“ ⇒ z reálného experimentu
 - „computational analysis evidence codes“ ⇒ z *in silico* analýzy
 - „author statement evidence codes“ ⇒ tvrzení autora + citace
 - „curatorial statement codes“ ⇒ tvrzení správce, nepatří výše...
(všechny kategorie se dále dělí...)
 - B) automaticky přiřazené (bez zásahu správce)
 - „automatically-assigned evidence code“
 - „Inferred from Electronic Annotation“ (IEA)

Společné znaky anotovaných proteinů

- **srovnání biologických entit na základě jejich anotace v rámci dané ontologie – sémantická podobnost**
- **srovnání biologických entit na základě jejich funkce – funkční podobnost**
- **např. proteiny se stejnou funkcí lokalizované v jiné části buňky**

KEGG

- **KEGG = „Kyoto Encyclopedia of Genes and Genomes“**
- **manuální katalogizace znalostí biologických systémů v počítačově zpracovatelné podobě**
- **čerpá z dosavadních znalostí v dané problematice**
- **z informací na nízké biologické úrovni nám umožní odvodit informace na vyšší biologické úrovni**
 - **například ze seznamu regulovaných genů/proteinů odvodí informaci o ovlivněných metabolických drahách – KEGG Pathway**

3. Biologické sítě

Příklady použití

Biologické sítě – použití („network analysis“)

- **sledujeme vliv nízkomolekulární látky na rostlinu a identifikovali jsme sadu rozdílně exprimovaných proteinů...**
 - jsou tyto proteiny zahrnuty v příslušné metabolické dráze? (KEGG)
 - jaké metabolické dráhy byly „významně“ zastoupeny? (test na statistickou významnost „identifikace“ (= pokrytí) dráhy v našem proteinovém listu) – „+“ i „-“ regulace
 - jsou známy proteinové komplexy mezi nalezenými proteiny?
 - je mezi proteiny zastoupeno více proteinů z konkrétního GO termínu?
- **studujeme interakční partnery zvoleného proteinu...**
 - vidíme již známé interakční partnery?
 - možno predikovat potencionální protein-protein interakce; následuje studium společných vlastností – GO termíny, metabolické dráhy?

Biologické sítě – použití („network analysis“) (2)

- **pozorujeme protein, který má vztah k onkologickému onemocnění...**
 - interaguje tento protein s dalšími proteiny?
(**zvýšená pravděpodobnost**, že se tyto proteiny **aktivně** účastní daného onemocnění ⇒ **potencionální cíle dalšího studia a nové léčby**)
- **„zdraví versus nemocní“ – rozdílné proteiny**
 - kterých metabolických drah se účastní? vysvětluje to důsledky nemoci?
 - jsou rozdílné proteiny převážně lokalizované v některé z organel?

Biologické sítě – použití („network analysis“) (3)

- **na co si dát pozor?**
 - falešně pozitivní i negativní informace v biologických sítích
(nedostatečná citlivost současných přístupů pro studium)
 - mnoho dat v databázích z predikčních studií
(i přes kontrolu nemusí zcela odpovídat)
 - stále víme málo...
 - **volba vhodných otázek, na které nám sítě dokážou dat odpověď**

Biologické sítě – použití („network analysis“) (4)

- **jak se postavit k výstupům?**
 - **manuální validace výstupů**
 - **ověřením původních zdrojů**
 - **pochybovat a ptát se**
 - **experimentální ověření našich závěrů**
 - **není důležité jak to vypadá, ale co se z toho dá vyčíst...**

4. Příklad využití bioinformatických nástrojů

Zavedení problému

- **studium proteinových komplexů vybraného proteinu**
- **imunoprecipitace proteinových komplexů (IP experiment)**
 - protilátka proti proteinu, u kterého chceme zjistit jeho partnery („bait“)
 - dva hlavní přístupy
 - protilátka imobilizovaná např. na kuličkách (magnetické, v kolonkách)
 - protilátka se přidá do volného roztoku a následně „lovíme“ protilátku
 - nutno opakovat experiment s různými protilátkami (epitopy, stérické zábrany, potvrzení předchozích experimentů)
 - nativní prostředí při experimentech
 - paralelně experimenty bez „bait“ – „bead proteome“

LC-MS/MS analýza „pull-down“ vzorků

- digesce proteinů ⇒ peptidy
- LC-MS/MS analýza směsi peptidů
 - peptidy vstupují do MS v pořadí rostoucí hydrofobicity (LC separace)
- MS zjistí MW peptidů a získá MS/MS spektra (fragmentační spektrum vybraného peptidu)

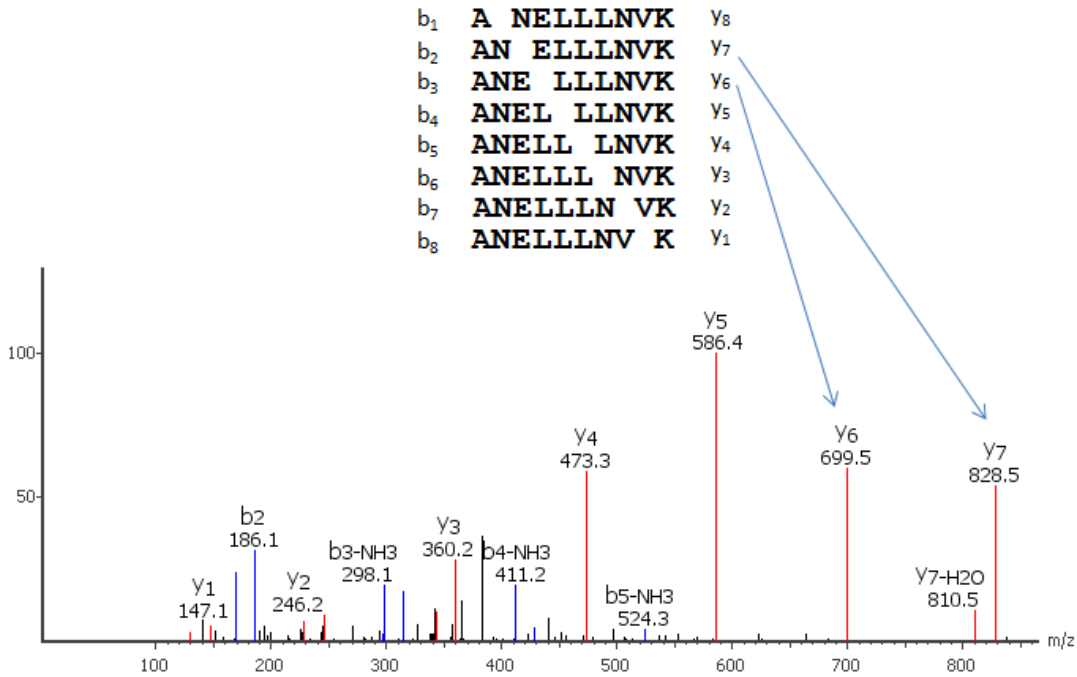
např. peptid ANELLLNVK
(MW 1012.5917 Da)

b ₁	A NELLLNVK	Y ₈
b ₂	AN ELLLNVK	Y ₇
b ₃	ANE LLLNVK	Y ₆
b ₄	ANEL LLNVK	Y ₅
b ₅	ANELL LNVK	Y ₄
b ₆	ANELLL NVK	Y ₃
b ₇	ANELLLN VK	Y ₂
b ₈	ANELLLNV K	Y ₁

1. MW_{exp} = 1012.5923 Da
(0,6 ppm chyba)

2. změřené fragmentační (MS/MS) spektrum ⇒

(CID; „collision induced dissociation“)

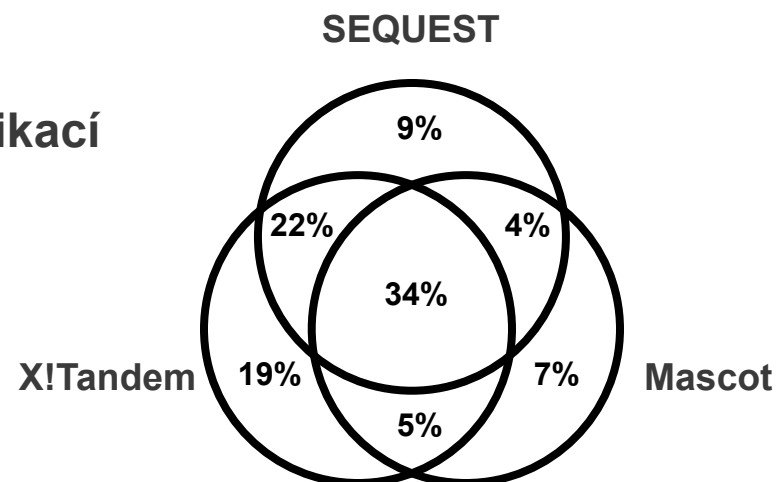

Zpracování LC-MS/MS dat

- LC-MS/MS data z analýz „pull-down“ vzorků po digesci = MS/MS spektra
- řádově 1 000 – 100 000 MS/MS spekter
- identifikace peptidů
 - vycházíme z proteinové databáze, např. UniRef100, *Homo sapiens*
 - *in silico* se vytvoří seznam možných peptidů
 - >20 algoritmů pro automat. přiřazení MS spektra možným peptidům (Sequest, Mascot, XTandem!, OMSSA, Phenyx, Andromeda, ...)
 - jiný algoritmus ⇒ jiný přístup ⇒ různá citlivost ⇒ odlišné výsledky

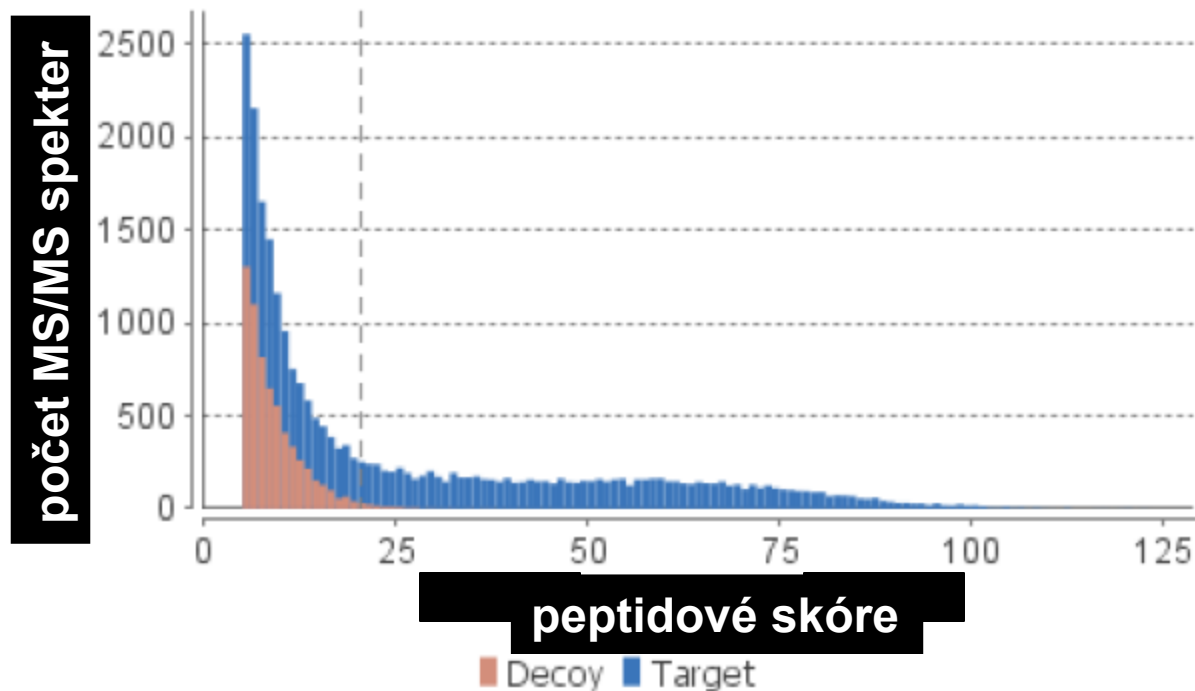
kombinace algoritmů ⇒

zvýšení počtu identifikací

Zpracování LC-MS/MS dat (2)

- „decoy“ proteinová databáze a FDR („false discovery rate“)
 - „decoy“ databáze – např. obrácené sekvence, náhodné sekvence proteinů
 - identifikace peptidů v cílové i „decoy“ proteinové databázi
 - ⇒ jeden z možných přístupů jak určit FDR – peptidová úroveň

Zpracování LC-MS/MS dat (3)

- **z identifikovaných peptidů k proteinům**
 - problém u „**bottom-up**“ přístupu
 - v MS analýze **vidíme jen malou část** z např. tryptických **peptidů** proteinů a navíc nevíme ze kterých proteinů původně pochází...
 - ⇒ **problém s určením seznamu proteinu**
- (sadě peptidů může odpovídat více proteinů – isoformy, sekv. homology; proteiny identifikované jen na jeden peptid?)

Pohled na seznamy identifikovaných proteinů

- dva seznamy identifikovaných proteinů v našem IP experimentu
 - vzorek po IP experimentu s naším proteinem – Proteiny A
 - slepý vzorek; „bead proteome“ – Proteiny B

- co nás zajímá v našem IP experimentu nejvíce?

Pohled na seznamy identifikovaných proteinů (2)

- proteiny „navíc“ v A
 - 1) kvalitativní změny (A: „ano“, B: „ne“) – citlivost použitého přístupu...
 - 2) kvantitativní změny (A: „více“, B: „méně“)
 - možno pracovat pouze s intenzitami A a B peptidů – „label-free“
 - přesnost, správnost?
 - vzorky A a B byly zpracovány tak, že jsme pomocí MS schopni rozlišit mezi A a B (SILAC – „Stable Isotope Labeling by Amino acids in Cell Cultures“ – komplikované u rostlin, nekompletní inkorporace značených AA; dusík ^{15}N)

Co se seznamem proteinů „navíc“?

- 1) manuální prohledání dostupných informací v literatuře
- 2) www.UniProt.org (ID mapping, informace a odkazy na další databáze)
- 3) DAVID <http://david.abcc.ncifcrf.gov/home.jsp>
- 4) ANAP http://gmdd.shgmo.org/Computational-Biology/ANAP/ANAP_V1.0/
 - doplnění k přednášce
 - jen pro At
 - Source database – čerpá známé informace
 - Detection method – predikce možných protein-protein interakcí (u predikované interakce uvádí důvod pro predikci)
- 5) Cytoscape
-

Děkuji za pozornost